

EEN BEZOEK AAN DE NIJVERHEIDS-TENTOONSTELLING TE HAARLEM, 1861.

Haarlem is feestelijk getooid. Gaan wij er heen, doch niet voor de feesten, althans niet voor 't gejoel en 't gejuich en de muziek, — welke een regtmatige hulde ook de schoone muziek-corpsen mogen verdienen die, volgens echte free-trade beginselen, door de commissie uit het buitenland zijn ontboden, een stilzwijgende hulde aan den nuttigen nijverheids-regel, dat elk verbruiker zich dáár moet voorzien, waar hij best zijne gading vindt. — Gaan wij liever naar Haarlem voor het ware feest, het feest der nijverheid! De vlag van den St. Bavo roept uit de verte, en wenkt over tuinen en velden den bezoeker naar de grijze stad.

Het feest der Nijverheid! Maar wat zal dat geven? Zijn wij eigenlijk wel een nijverheids-volk? Stel, wij komen over Amsterdam, is het niet alsof alles ons verwijst op andere takken van bestaan dan het fabriekwezen? Het mastbosch even in de dokken begluurd; het drukke vertier aan den IJkant; de velden van den Haarlemmermeer-bodem, thans met graan en hooi bedekt en met woningen doorzaaid, en een lagchende vlakte aanbiedende voor het oog, waar de spoorweg-passagier te Halfweg nog onlangs niet dan plassende golven ontwaarde; — de vischschiuten in het IJ, en de bloemvelden van Haarlem, roept dat alles ons niet toe: Wij zijn een land van polders en kaasmakers; een land van landbouwers, visschers en kooplieden, maar wij zijn geen industrieel land, als Engeland of België? — Och, dat oude vooroordeel, alsof nijverheid alleen aan het bezit van steenkool en ijzer in den bodem ware verbonden! Laat ons dat denkbeeld toch vaarwel zeggen: niets is nadeeliger voor ontwikkeling, dan de meening: ik kan niet! Alles kan, waar de krachtige, zedelijke, goed ondersteunde wil aanwezig is, — en 't is maar zeker waar, *qui dit: je ne peux pas, dit: je ne veux pas!* Als wij ernstig *willen*, als wij de vereischten voor industrie maar zoo toegankelijk mogelijk willen houden, door onbelaste brandstof en onbelast vleesch, dan zullen de kundige menschen uit de meergevorderde standen daar wel genoeg partij van weten te trekken, en dan zal zich gaandeweg een kundige arbeidersbevolking vormen; met onze ligging, onze débouchés, ons tarief, onze gelegenheid tot aanvoer van ijzer en steenkool, kan men niet zeggen dat wij

geen industrieel volk kunnen zijn, gelijk dan ook trouwens de vorderingen der laatste vijftien jaren dit over en over aantoonen. — Doch nu naar Haarlem. —

Het was een schoon denkbeeld der Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, om telken vijf jaren eene nationale tentoonstelling te houden. Hoewel het mijn voornemen geenszins is, hier de tegenstanders van tentoonstellingen te bestrijden, erken ik volmondig, tentoonstellingen te houden voor een der beste middelen om den gepasten naijver der producenten op te wekken, maar bovenal ook voor wellicht het eenige middel om op Nederlandschen bodem iets over te planten van dien nationalen nijverheidstrots dien wij bij andere volken opmerken, en die daar soms overdreven wordt, doch bij ons te veel ontbreekt. Het is in Nederland alsof de consumenten een afkeer hebben van inlandsch fabrikaat, en er niets goeds kan wezen of het moet uit den vreemde worden aangevoerd. Dat men toch eindelijk eens begrijpe, hoe dikwijls door fabrikanten en winkeliers met die zucht tot buitenlandsch fabrikaat de spot wordt gedreven, en hoeveel inlandsch fabrikaat men gebruikt, onder vreemde namen! Worden er hollandsche opschriften op geplaatst, dan is het fabrikaat spoedig veroordeeld, doch heeft men er een vreemd klinkende, dikwijls barbaarsche naam aan kunnen geven, ja, dan wordt het verkocht.

Ik weet het, er zullen velen zijn die mij toevoegen, dat dit wel nu en dan geschiedt, doch dat ik het anti-nationale der Nederlanders hier veel te hoog opvoer en te breed uitmeet. Ik neem hun dit niet euvel, want het grootste gedeelte der bevolking van ons land is niet bekend met de duizende gelegenheden, waarbij men zich inlandsch fabrikaat voor vreemd in de handen laat stoppen, en het dikwijls daarom duurder zal betalen, zoodat volmaakt hetzelfde artikel tegen verschillende prijzen wordt verkocht, al naarmate het van hollandsche of vreemde *etiquetten* is voorzien. Onder de consumenten worden er ook gevonden, die nog niet weten, wat onze inlandsche industrie wel oplevert, en zich daardoor enkel uit onbekendheid, van buitenlandsch fabrikaat voorzien. Aan hen voornamelijk raad ik aan, de tentoonstelling te bezoeken; daar zullen zij de overtuiging erlangen, dat Nederland meer nijverheidstakken bezit, dan zij wellicht ooit hadden gedacht, en... doch nu niet verder uitgewijd over tentoonstellingen in 't algemeen, en begrippen van nationaliteit op het gebied der nijverheid. Laten wij ons naar Haarlem spoeden, om daar te zien wat er schoon, nuttig en bruikbaar is, en de hoogte waar te nemen waarop onze nijverheid staat.

Het doel is thans geenszins om hier eene beschrijving te geven der voorwerpen, nog veel minder om eene beoordeeling neder te schrijven, en daardoor het werk der Jury vooruit te loopen, maar ik wensch alleen met den lezer eene wandeling te maken door de verschillende zalen, en hier en

daar iets merkwaardigs aan te stippen; ik wensch een *cicerone* te zijn, voornamelijk voor die zaken, welke niet zoo dadelijk in het oog vallen, of waarvan men juist niet dadelijk het nut, of het moeilijke der bewerking inziet.

Welaan dan! nemen wij onze entrée-kaarten aan 't bureau, voorzien ons van een catalogus, daar in den hoek, stappen het bordes op, en zie, wij bevinden ons in de zaal N°. 1. Als maatregel van orde is door de commissie, die alles behalve *réactionair* is, het verbod van terugkeeren uitgevaardigd; wij moeten dus alles naauwkeurig in oogenschouw nemen, daar hier de spreuk ook geldig is, vooral op sommige punten der zalen, „stilstand is achteruitgang”. Moge de industriele die spreuk ter harte nemen!

Het eerste wat ons in 't oog valt zijn de goudsche pijpen. Die kwijsende tak van nijverheid schijnt het hoofd boven te willen houden door keur en verscheidenheid van vormen, iets hetgeen eene eeuw geleden niet noodig was, daar de sigaren toen de goudsche pijp nog niet hadden verdrongen. Daarboven vinden wij het bellenbord van de Wed. IJZERMAN & ZOON te 's Hage, maar tegen den muur op den grond, is het muurtje van roetsteen gemetseld, neêrgezet, ingezonden door J. D. KAAKEBEEEN te Haarlem. Dit is eene zaak van grooter gewigt dan men misschien zou denken, doch roetvlekken uit muren weg te maken blijft immer nog eene wenschelijke zaak.

Vervolgens zien wij de wapens van WILLEM PAUWELS & ZN. te 's Hage en S. DE JAGER te Haarlem, die een goed denkbeeld geven wat in dit vak in Nederland wordt gemaakt.

Keeren wij ons om, dan vallen dadelijk de verschillende gazkroonen in het oog, van J. L. NERING BÖGEL & Cie. te Deventer en H. A. A. KLOOSTERHUIS te Amsterdam, waarvan voornamelijk de eerste onze aandacht verdient, als een stuk, dat niet door kostbaarheid van materiaal maar door bewerking zich onderscheidt.

Daar onder, op de tafel, zien wij eene verzameling geveerd en verlakt blik- en zinkwerk, dat niet onaardig bewerkt is; iets verder een pistool van J. J. BIEGELAAR te Rotterdam, (als twee geweren in den catalogus vermeld) benevens monsters-jagthagel van HUISMAN & Cie. te Groningen en Wed. G. DOOREMANS & ZN. te Rotterdam.

Onder de verschillende deur-, kamer- en raamsloten die wij hier aantreffen, verdienen vooral onze aandacht, de in de toonkast geplaatste, waaronder zich er een bevindt hetwelk ook sluiting heeft in de slotplaat en zeker hoogst veilig mag genoemd worden; de naam van den inzender was echter voor mij niet te vinden.

Op de tribune vinden wij vijlen uit de kapperij van G. WATSON & ZN. te Rotterdam, die er zeer goed uitzien; zijn zij goed gehard? de kunstvijl had de inzender wel te huis kunnen houden, daar deze niets beteekent; indien ik mij niet bedrieg hebben wij reeds vroeger op eene tentoonstelling met dat ding kennis gemaakt. Voorts fraaije, zeer fraaije bronzen of liever gebronsd zink van SCHUTZ te Zeijst. — Welk een goede stijl en zuivere vormen! Dat doet goed om te zien als Hollandsch product.

Keeren wij weder tot het middenvak terug, dan vinden wij daar op den tafel de beide zeer net bewerkte modellen van H. H. DANSORP te Haarlem, eene ijsschaaf en de daarbij behoorende opruimingsrol, doch komt

deze inrigting misschien wat laat, daar bij de doorgraving van Holland op zijn smalst, er minder behoefte aan zal wezen; het denkbeeld is echter zeer goed en de modellen zijn keurig bewerkt. Iets verder staat weder eene verzameling lak- en koperwerken van de Wed. J. BEKKERS & ZN. te Dordrecht, waarbij wij u opmerkzaam maken op het waschtafel-garnituur, dat in vorm en verlakwerk, groote overeenkomst heeft met porselein.

Indien wij ons nu omwenden, om ook de goederen langs den muur geplaatst in oogenschouw te nemen, dan zien wij daar eene verzameling proeven van imitatie van marmer en houtsoorten, ingezonden door G. H. BAUER te 's Hage, Gebrs. SMITS te Rotterdam en anderen, waarbij wij vooral de salondeur van W. G. F. HUFMANS niet moeten overslaan. Daarbij zien wij het brandsignaal van de Wed. M. IJZERMAN & ZN. te 's Gravenhage, benevens de kast met wapenen van P. STEVENS te Maastricht. Een klein eind wegs verder staat het model van een mangel, die altijd naar denzelfden kant gedraaid wordende heen en weder gaat, van eene alleraardigste constructie, ingezonden door (in den catalogus niet te vinden). Vervolgens bezien wij weder gietwerk van L. SCHUTZ te Zeist, en het schellebord van J. E. SCHMITZ & ZN. te Haarlem, waarna wij de zaal verlaten en ons in de volgende begeven.

Hier zijn wij op eenmaal in eene geheel andere sfeer verplaatst. Het eerste waar ons oog op valt zijn de chemicalien van J. MOUTON & ZN. te 's Hage en eene rol kleefpleister van GROOTE & ROMENY te Amsterdam. Verder vinden wij alle soorten van praeparaten, scheikundig zuivere reagentia, photographischen chemicalien en verschillende zuren, waarvan wij eigenlijk niets kunnen zien, het aan de Jury overlatende om de waarde er van te bepalen. Wij moeten echter de inzending van zestig verschillende ijzerpraeparaten van K. G. W. DE BOSSON te Dordrecht, niet over het hoofd zien eene merkwaardige collectie. Gaan wij verder dan vinden wij de verduurzaamde levensmiddelen van A. J. VAN HOYTEMA te Culemburg, benevens de prachtige suikerbrooden der Nederl. suikerraffinaderij te Amsterdam, die onze aandacht overwaardig zijn. Alvorens deze zaal te verlaten bezien, wij het schoone, in de vensterbank geplaatste stuk gesublimeerde salmomiak, als representeerende een tak van Amsterdamsche nijverheid, ingezonden door VAN DER ELST & MATTHES aldaar.

Op den overloop of het portaal naar zaal 3 vinden wij aangemaakte verwen, kunstmatige minerale wateren en monsters azijn, zeep en stijfseel; daar in den hoek, bij de monsters hard brood en beschuit, proeven van nabootsing van houtsoorten, van MOLYN & Cie. te Rotterdam. Deze zijn niet als gewoonlyk uit de hand geschilderd, maar met de daarbij geplaatste lederen rollen, als het ware machinaal bewerkt. Kenners zijn het niet met elkander eens, of deze manier van werken goed of niet goed is, doch zeker zijn deze monsters keurig en niet stijf.

Op zaal 3 gekomen, wordt ons oog dadelijk geboeid door de stearine kaarsen welke wij daar ontmoeten. Deze nijverheidstak is in ons land tot eene groote ontwikkeling geraakt, en mag als voorbeeld voor andere vestrekken, wat door volharding kan verkregen worden. De tentoongestelde voortbrengselen zijn uitmuntend en wij zouden onregtvaardig wezen door den een boven den ander de voorkeur te schenken en vermelden daarom alleen, dat de inzenders zijn: de HH. D. v. D. BERG & J. v. RODENBERG te Amsterdam; BRANDON, MENDALPHO en J. CHR. DRUYVESTEIN te Amsterdam, alsmede VAN IERSON te Gouda. Links en regt van deze zaal vinden wij glaswerk, porselein en aardewerk van P. REGOUT te Maastricht, waar

onder twee glazen buizen, die zeer merkwaardig zijn, wyl zij twaalf jaren te Maastricht in gebruik zijn geweest en niet blijken daardoor geleden te hebben. Voor de ramen vinden wij de albasten vazen van C. H. DE HAART te Utrecht, benevens de prachtig met de diamant gegraveerde glazen van D. H. DE CASTRO te Amsterdam. Bij al dit schoone mogen wij de flesschen van MEURSING & Comp. te Nieuw-Brunen niet over het hoofd zien, daar dit product zoo veelvuldig uit Duitschland wordt aangevoerd en het blijkbaar hier te lande even goed verkrijgbaar is. De prijzen zijn ons onbekend; kunnen die welligt oorzaak zijn van den grooten toevoer uit den vreemde?

Bij het binnentreden der voorste zaal, verwonderen wij ons of liever wij staan verbaasd over den plotseligen overgang, want wij bevinden ons op eenmaal tusschen suikerwerk van allerlei aard, omgeven van kleeden en karpetten. A. M. KARIS te Rotterdam en G. C. C. REESER te Haarlem hebben een pracht van suikerwerken geexposeerd, terwijl A. VAN WALRAVEN te Rotterdam ons onthaalt op een groote koek. „Maar dat is geen nijverheidstak”, zullen sommigen zeggen, doch voorwaar, de koekbakkers maken een goed deel der nijverheid uit. Ik heb meermalen de verzekering erlangd dat er een koekbakker is die 1200 pond brokken of kussentjes per week debiteert; voorwaar een aardige omzet in zulk een artikel.

Wat verder komen verschillende kantwerken van de school te Sluis, van G. STOMMELS te Eindhoven, Gez. Bos te Mcppel, A. WEIJERMANS te Oosterhout, en anderen; van dezen laatsten zagen wij met genoegen den parasol en ook de kant voor een altaardwaal, die vooral, wat de teekening aangaat, voorstellende vijf episoden uit de omwandeling van Christus, zeer goed is, hoewel ik heb hooren vertellen, dat de kunst niet zoo groot is van dit stuk als kantwerk; ik wil het gaarne gelooven, doch het heeft de verdienste van beter van teekening te zijn, dan men zulks gewoon is.

Verder doorgaande vinden wij van zelve de groote kast met borduurwerken van F. STOLTZENBERG te Roermond en zien de daarop geplaatste crinoline. Vervolgens wijst alles in deze zaal zich van zelve; de watten van A. BREETVELT Azn. te Delft vindt men er ook, misschien zijn er wel antirheumatische bij, die voor de lijders aan die kwaal beterschap beloven. Regt over de kast met borduurwerken vinden wij de hoogst belangrijke expositie van PREVINAIRE & Comp. te Haarlem, waarin een tal van zaken voorkomen voor de O. I. markt, doch vóór wij daar zijn moeten wij niet vergeten eenige oogenblikken te wijden aan de beschouwing der keurig geverwde monsters vloszijden van J. DE BREUK & ZN. te Haarlem.

Misschien is er hier veel merkwaardigs te zien, maar daar alles bij pakken en stukken is tentoongesteld, en men hetgeen open is opgehangen, volstrekt niet mag aanraken, zoo blijft hier menige parel in de schulp, daar de bezoekers geen hunner zintuigen mogen gebruiken, dan de oogen. De Jury alleen zal kunnen genieten van het voorregt van beter te mogen waarnemen. Door J. KAMERLING & ZN. te Almelo is van den regel afgeweken; daar zij den bezoeker vragen aan de rol damast van 20 patronen te draaijen en ze alle te bezien. Door J. A. P. BEUDEKER te Utrecht is een tapijt geexposeerd uit 100 stukken bestaande en met rood laken afgezet. Bij het lezen van den catalogus dacht ik aan 100 verschillende diersoorten, doch de beteekenis blijkt te zijn van 100 dieren, in eenige soorten.

Nadat alles behoorlijk bezien is gaan wij naar zaal 5, waar weder geheel andere zaken zijn geplaatst. Het eerst wat wij ontmoeten zijn die keurige modellen voor de theorie der kromme lijnen van enkele en dubbele krom-

ming, benevens die voor het geluid en het licht, ingezonden door L. JANSE Bz. te Middelburg. Deze modellen zullen bij het onderwijs onberekenbaar nut kunnen geven, doch voor klassikaal onderrigt zouden wij ze wat grooter wenschen. Verder vinden wij de meteorologische werktuigen, waaronder wij u opmerkzaam maken op de schoone nevelbarometer van J. F. VAN DEENE, te Amsterdam. Vervolgens de physische werktuigen van H. DEUTGEN te Groningen en dan het nieuwste, dat wij op de geheele tentoonstelling hebben opgemerkt, namelijk de galvanoplastisch vervaardigde zilveren voorwerpen van L. J. S. VAN KEMPEN te 's Hage. Velen hebben zich bezig gehouden en doen het nog met de galvanoplastiek, doch werken dan uitsluitend in koper, en waarom? omdat dit metaal het gemakkelijkst te bewerken is langs den natten weg, maar zilver hebben wij nog niet onder de oogen gehad, inlandsch fabrikaat, dan van den inzender. Hij heeft een tak van kunst-industrie op Nederlandschen bodem overgebracht, waarvoor wij hem dank zeggen en waarvoor hij alle aanmoediging verdient. Daar in de rondte zien wij monsters behangselpapier uit de fabriek van J. WIJDOOGEN Jzn. te Amsterdam, met de vormen er onder geplaatst, waarmede de patronen zijn gedrukt. Op den tafel, hier aan den hoek, staat de aluminium-balans van H. OLLAND te Utrecht en aan de overzijde de guilocher-machine van J. W. MENSER te Amsterdam, welke beide zaken de aandacht der bezoekers verdienen. Op het schoone verlakwerk van L. J. NOOIJEN te Rotterdam behoeven wij niet te wijzen, daar dit genoegzaam in het oog valt, maar daarentegen wel op de zoo zuiver bewerkte toestellen van Gebrs. CAMINADA te Rotterdam. Zij kunnen volkomen met het buitenland wedijveren in zuiverheid van bewerking en naauwkeurigheid en het zijn niet alleen de voor deze tentoonstelling vervaardigde voorwerpen, maar wij hebben partijen instrumenten van deze heeren gezien, die niets te wenschen overlieten. De toestellen van P. J. KIPP te Delft voorbijgaande vinden wij van J. A. SCHOKKING te Amsterdam een windkrachtmeter van eene nieuwe inrigting, die de beschouwing overwaardig is, en slaan wij even het oog naar boven om de drukproeven sans fin, van JOH. ENSCHEDÉ & ZN. te Haarlem te bewonderen.

Nu zijn wij op eenmaal als het ware verplaatst tusschen photographien van verschillende inzenders, die allen hun best hebben gedaan, doch waarvan de een gelukkiger proeven heeft gegeven dan de ander. Wij behoeven hier niet lang bij te vertoeven, bij de groote concurrentie in dit vak ziet men tegenwoordig overal goede fotografie-tentoonstellingen op straat. Beschouwen wij liever de etalage van E. P. VAN OSCH te Maastricht die, althans naar het uiterlijke te oordeelen, eene regt schoone collectie koperen blaasinstrumenten heeft ingezonden. Vervolgens vinden wij hier niet op zijne plaats, de verzameling van papier van LHOEST LAMMERS & Comp. te Maastricht; de strijkinstrumenten van C. WEEL te Utrecht, en eindelijk de physische instrumenten van F. W. FUNCKLER, die de grootste helft zijner instrumenten heeft gemaakt naar Logeman's inrigting. Is die inrigting zóó goed om ze altijd te volgen? wij meenen het te betwijfelen. Het zijn soms niets beteekenende veranderingen, die nog niet altijd verbeteringen kunnen heeten.

Deze zaal ten einde zijnde, spoeden wij ons over de beide portalen, waarvan het eene zwoegt onder een last van inlandsche producten: cigaren en tabak, en het tweede behangen is met dekens, naar de volgende zaal, gemerkt met N°. 6, en bevinden ons te midden van verschillend lederwerk.

Deze zaal is voor iedereen gemakkelijk te overzien, daar het meest dagelijksche zaken zijn die er op voorkomen. Schoenen en laarzen met leesten zijn toch alleen in het gebruik te beoordeelen, minstens moet men ze in handen kunnen nemen, doch de drijfriemen, daar achter in dien hoek, van A. ADAM te Delft weten wij bij ondervinding dat goed van bewerking zijn, vooral zijn zij bijzonder goed gerekt, en daarom vestigen wij er de aandacht op. Wij bezien vervolgens de laarzen en schoenen van A. VAN DER SLUJS & Cie. te Amsterdam en P. THEUNISSEN te Rotterdam, en begeven ons langs springmatrassen, bedden en kussens naar verschillende verzamelingen van voorwerpen, die uit industrieel oogpunt geen waarde bezitten, en naar onze meening op deze tentoonstelling niet gevonden moesten worden, wijl zij niet de hoogte leeren zien, waarop de eigenlijke *nijverheid* gekomen is, en dat toch altijd wel het hoofddoel zal wezen en blijven eener nijverheids-tentoonstelling. Wij bedoelen de collectien ingezonden van wege het blinden-instituut te Amsterdam, het krankzinnigen-gesticht te Meerenberg bij Haarlem etc.

Aan den anderen kant vinden wij de glacé handschoenen van H. VIGELIUS & Cie. te Rotterdam in hunne verschillende stadiën van bewerking, waardoor niet onaardig wordt aangewezen, hoe eene handschoen eigenlijk in de wereld komt.

Eindelijk bij het verlaten der zaal vallen ons eene reeks reiskoffers in het oog, die nog al aanmerkelijk is, en waarvan wij, voor zoo ver eene bloote beschouwing het toeliet, de aandacht meenen te moeten vestigen op den dames-reiskoffer met nieuw zilver gemonteerd van L. PELGER te Amsterdam en den heeren-reiskoffer van A. P. SMITS te Breda, die beide door doelmatige inrigting zich onderscheiden.

De zaal waar wij nu binnentreden, heeft meer van een groot portaal dan van zaal N°. 7, doch zij is groot genoeg voor het aldaar geplaatste.

Vooreerst vinden wij de enorme etalage uit de koninklijke fabriek van gouden en zilveren werken van J. M. VAN KEMPEN te Voorschoten, die geen verdere aanwijzing behoeft, maar elks attentie genoegzaam trekt. Vervolgens de vaas van P. DE MEIJER te 's Hage, waarvan de catalogus genoegzaam zegt; en de schoone degelijke zilver-producten van BONEBAKKER te Amst. en anderen, daarna gezette diamanten van D. ROMAIN te Rotterdam, benevens diamanten ingezonden door M. E. COSTER en J. M. POSNO, beiden te Amsterdam. Wij meenen den bezoeker hier opmerkzaam te moeten maken op het kastje met diamant-modellen van M. E. COSTER, dat van de noodige opschriften is voorzien, en ons in de gelegenheid stelt van kennis te maken met den vorm en de grootte der wereldberoemde diamanten „Koh-i-nohr”, „étoile du sud” enz.

Op het portaal, dat van deze zaal naar de volgende leidt, vinden wij de aanbevolen photographische albums van F. W. RINCK te 's Hage en de modelkast met penseelen, trekkers en kwasten van C. KEER CZN. te Amsterdam. De zaal N°. 8 binnentredende, wordt onze aandacht dadelijk geboid door een nieuw driekant schaakbord van E. v. D. STEUR & ZN. te Haarlem. Vervolgens links en regts ziende vinden wij cartonwerk en kantoorboeken van verschillende, benevens eene groote collectie zilverwerk en vitrines tentoongesteld, welke artikelen des bezoekers aandacht genoegzaam zullen trekken zonder dat er eenige aanwijzing voor noodig is. Doch hier regts vinden wij de glazen mozaïk letters van E. WESSELS te Rotterdam, de natuurdruk van J. S. WILSON te Meppel, en de proeve van chromolithographie of *kleurendruk*, van B. W. IJZERDRAAD te 's Hage. Ook hier was

het een zeer gelukkig denkbild, om afdrucken te geven van de plaat, bij elken nieuwen stap der bewerking. Deze proeve moeten wij van nabij bezien, want zij is schoon, zij geeft op eene bewonderenswaardig naauwkeurige wijze de origineele teekening terug, en mag als een nieuwe kunstak worden aangemerkt, waarvan veel goeds te verwachten is.

Daar, in die kast met voor van S. H. T. WERNER te Amsterdam, moeten wij even de rotting beschouwen die er in is geplaatst, als een eenig stuk, dat niet dikwijls voorkomt. Voortgaande komen wij aan de inlandsche papieren, wit en gekleurd, fijn en grof, dik en dun, ingezonden door verschillende fabrikanten uit Gelderland en van de Zaan, doch staan even stil bij het nieuwe behangselpapier, ingezonden door EHRENEELD & REERINK, als het goedkoopste behangsel dat kan bestaan.

Al voortgaande vinden wij proeven uit de lettergieterij van JOH. ENSCHÉDÉ & ZN. te Haarlem, waarvan wij niets afzonderlijk kunnen opgeven daar alles even goed uwe aandacht verdient, maar vestigen toch uw oog op de stereotype plaat, waarop de grondwet is gedrukt; hoe klein, maar toch hoe rein! Wat verder, aan het einde van deze tafel vinden wij monsters van eene nieuwe uitvinding der laatste twee jaren, perkamentpapier, eene stof waarvan veel roep is uitgegaan, als ware zij voor alles even dienstig, doch waarvan de toepassing schipbreuk heeft geleden, en die weder naar het laboratorium zal terugkeeren om de dimorphe toestand van katoenvazel te bewijzen, zonder meer.

Op het portaal vinden wij verscheidend meel van de maatschappij de Korenschoof te Utrecht en gasmeters van W. C. PASTEUR & CIE te Rotterdam en BRYAN DE GROOT & CIE. te Schiedam. Gasmeters zijn nog nooit op nationale tentoonstellingen, voor zoo ver wij ons herinneren, tegenwoordig geweest en het is dus eene buitenlandsche industrie, op vaderlandschen bodem overgeplant. Op het corridor naar zaal 9 vinden wij eene groote collectie landbouw- en tuinzaaden, benevens twee vitrines met gedroogde bloemen van E. H. KRELAGE & ZN. te Haarlem. Die gedroogde bloemen en mossen zijn uitnemend om in die gevallen gebruikt te worden waar men geen levende bloemen kan toepassen, daar vorm en kleur bijzonder goed zijn bewaard gebleven. Bij het afgaan van den trap stuiten wij tegen den prachtige schoorsteenmantel van D. WEEGEWIJS te Amsterdam en bevinden ons aan den ingang van zaal 9.

Hier in de grootste zaal, waar tevens de ingang naar de buffetten is, is bijzonder veel te zien, doch er is voor mij hier bijzonder weinig op te merken, daar de catalogus alles duidelijk aanwijst en bovendien de grootte der stukken ieder in de gelegenheid stelt, om zonder inspanning alles te zien. Het zijn meer dagelijksche zaken die nu volgen, zoodat ik mijne medebezoekers nu wat aan hen zelfden zal overlaten en hier en daar maar wat aanstippen. Wij gaan dus de weefgetouwen, de rijtuigen en de paardentuigen voorbij en merken hier alleen op de naai-machine van J. LINDEMANS te Rotterdam. Er komt meer spraak over naai-machines in den laatsten tijd, en misschien zal het niet lang meer duren, of elke vrouw zal er een bezitten; dat is dus een belangrijk werktuig voor de inlandsche industrie. Voortgaande vinden wij voorbij den ingang naar het buffet, de veiligheids-locomotief van R. F. MAITLAND te Amsterdam, eene oude bekende, wien het altijd nog aan praktische waarde mankeert.

Nu de Jacobijnenstraat over, en wij zijn in een der zalen van het Gymnasium gemerkt N°. 10^b, waar wij eene prachtige verzameling meubelen en kleeden vinden. Het eene zal uwe aandacht trekken van het andere, doch

bezie even het ingelegde werk van A. BOSCH te Rotterdam, en het verlakwerk van E. v. D. STEUR & ZN. te Haarlem en F. ZEEGERS te Amsterdam. Maar, van lakwerk gesproken, niets overtreft in ons oog, het nagemaakt Japansch en Chineesch verlakt van FRANSSE te Haarlem. Alles is hier goed, zie dus ter dege in de rondte voor gij dit zaaltje verlaat en kom dan weder naar zaal 9 terug.

Juist waar wij hier inkomen, liggen, als het ware verscholen onder andere zaken van grooten omvang, de darmsharen van T. BARRIËL te Amsterdam, die de beschouwing over waardig zijn en een paar stapjes verder kunnen de dames de oorzaak zien, waarom het goed op de bleek zoo aan stuk wordt gewrongen: ik bedoel de hennepen wringdoek van de Wed. H. J. WILLEMS en P. DE JONG te Haarlem. Jammer dat er nog altijd van die linnengoedvernielers gebruik wordt gemaakt en de centrifugaal droogtoestellen niet meer in gebruik komen, ... ach, die vooroordeelen! doch niet getreurd, hun tijd zal ook wel komen. Wandelen wij de zaal door, dan vinden wij verder brandspuiten, en machineriën, eene schoone trophee van de Handelmaatschappij, papier-suijmachines en stoomwerktuigen, die ik volstrekt niet behoef aan te wijzen. Aan het einde der zaal bij den uitgang is in die groote glazen kast een torenuurwerk geplaatst, van de Wed. M. IJZERMAN & ZN., waarbij elke wals door twee gewigten wordt omgedreven, en waardoor de wrijving op de tappen bijna tot nul is gereduceerd. Van hier gaan wij naar het Prinsenhof, waar wij machineriën vinden voor Oost en West, voor fabriekwezen en landbouw, die weder genoegzaam in 't oog vallen, doch wij moeten hier tegen dien muur het verschillende stafijzer bezien, van W. WOLTERS te Leiden, en de afgehakte en omgebogen einden gadeslaan om over de deugd er van te kunnen oordeelen; zie die ronde staaf eens met een knoop er in! voorwaar dat schijnt goed ijzer te zijn dat goed bewerkt is! Och ja, alle ijzer is goed, als het maar goed bewerkt wordt, dat is de kunst.

Op het portaal naar, en in zaal 10 zelf, wordt onze aandacht gevraagd voor eene massa meubelen, die van alle kanten zijn ingezonden. In het portaal vinden wij het eerst eene etalage van verschillend draaiwerk van C. A. FISCHER te Amsterdam en is de mozaïke salontafel van D. SIEM te Amsterdam niet over het hoofd te zien. Het kunstmarmers van J. H. PARDIES te Rotterdam verdient evenzoo voor eenige oogenblikken onze aandacht. In zaal 10 worden wij onder meer andere meubelen, aangenaam vergast op de beschouwing der voortbrengselen van HORRIX te 's Hage, SIEM te Amst., BROERS APPO te 's Hage, en GEMUNT te Haarlem. Om al de inzenders van mooie meubelen te noemen, zou te lang ophouden. Er is hier veel fraais. Een raad geven wij aan meubelmakers in 't algemeen, nl. om zich nog meer toe te leggen op schoonheid en gestrengheid van vorm en stijl, dan wel op pracht van meubelen door verschillende houtsoorten en veel lofwerk. — Ten onregte denkt men soms dat veel lofwerk een meubel mooier maakt. Wij zien hier menig stuk dat winnen zoude als er wat lofwerk wierd afgenomen. De verbruiker houdt er ook niet altijd van: krullen zijn stofnesten, en de schrik der werkmeiden. GERR. HORRIX hebben een gebeeldhouwden muziklessenaar ingezonden, dien wij eens naauwkeurig moeten bezien, en er even voor stilstaan, want deze is het overwaardig. Wat ik u aanraad, bij het inkomen in deze zaal, ga niet te vlug, en bezie alles goed, want mag het een meer in uwe smaak vallen dan het andere, alles toch verdient hier de aandacht, en gij kunt hier zien op welke hoogte het zoo nuttige meubelvak in Nederland staat.

Deze deur door komen wij in een zaaltje met piano's. Wat daar in zit is moeilijk te zien, en door elk stuk eens b. v. acht dagen in huis te hebben, zou men beter over de waarde kunnen oordeelen.

Bezien wij ze dus oppervlakkig, doch daar op de piano van J. J. ALLGAUER te Amsterdam, ligt een stemvork van zijne constructie, met beweegbare metaalblokjes, die door schroeven kunnen worden vastgezet en waardoor de vork onderscheiden toonhoogten kan aangeven, die er op gemerkt zijn. Daar in den hoek vinden wij het acousticon voor piano's van L. J. LEFEBRE te 's Gravenhage en wat verder de verbetering in het aanbrengen der snaren van J. J. NISSEN te Amsterdam, waardoor het scheuren van den zangbodem wordt voorkomen. Wie nog niet weet hoe een piano er van binnen uitziet, kan zich van de mechaniek een denkbeeld vormen, door het beschouwen der afzonderlijke deelen, ingezonden door GEBR. RIJKEN en DE LANGE te Rotterdam.

In het portaal, dat van deze zaal gelegenheid geeft om naar de Pandplaats over te steken, zien wij eene collectie voorwerpen, afkomstig uit het krankziunigengesticht te Deventer, door daar verpleegde lijdensvaardig. Bij gelegenheid der tentoonstelling van nijverheid te Arnhem, was ook daar eene dergelijke verzameling ingezonden, doch aan elk stuk was een biljet gehecht, vermeldende den gemoedstoestand van den lijder, waardoor deze verzameling eene eigenaardige waarde verkreeg. Jammer dat zulks ook hier het geval niet is.

Op de Pandplaats gekomen, die als zaal No. 12 is aangegeven en daarvoor, door bijna geheele bedekking met glas, zeer geschikt is gemaakt, is de rigting moeilijker aan te geven dan in de andere zalen, daar wij hier meer tusschen de verschillende zaken doorloopen en er daar achter weder andere vinden. Doch dit is van gering belang, daar alles zeer gemakkelijk kan overzien worden. Beschouwen wij vooreerst uit de verzameling van N. van HEUKELUM te Nijmegen de gebakken straatkeijen, koninklijk geotrooijeerd, die als iets nieuws dienen gezien te worden; zij zien er op het oog goed uit, en de tijd zal moeten leeren, of zij goed voldoen. Bezien wij tevens de holle steen van CREMER & CIE. te Bolsward, die meer en meer in gebruik komt, en die wij misschien anders over het hoofd zouden zien, daar zij in den catalogus bij de negentiende klasse zijn geplaatst, hoewel zij in de vierde klasse te huis behooren.

De Utrechtsche terra cotta fabriek heeft ook zeer bezienwaardige producten ten toon gesteld, die wel voor eenige oogenblikken eene aandachtige beschouwing waardig zijn. Daar in dien hoek vinden wij het zoogenaamde Goudsche aardewerk, ingezonden door J. PRINCE & CIE. te Gouda, waar wij veel artikelen terugvinden, die dagelijks in onze keukens worden gebruikt, wanneer wij namelijk nog geen gebruik maken van de gemailleerde ijzeren pannen en casserollen, ingezonden door SCHAEPMAN & HELMICH te Zwolle. Het is waar, dat velen bang zijn voor zulk glazuur, daar zij bang zijn voor loodvergiftiging, doch het product der inzenders is zeer aanbevelingswaardig en kan zonder gevaar gebruikt worden.

Onder de zinken voorwerpen, ingezonden door H. CUYLITZ te Rotterdam, verdient het zinken lantaarnraam bijzonder uwe aandacht, daar dit zoodanig is ingerigt, dat het volstrekt niet kan lekken, iets waarvan men gewoonlijk nog al last heeft.

De marmeren vliezen van A. SINGELS Nz. te Dordrecht, zullen u verwonderen en gij zult niet begrijpen wat er met zulke dunne marmeren platen kan gedaan worden, en teregt, maar gij moet ze uit een ander

oogpunt beschouwen, en wel er uit zien, hoe naauwkeurig de machine loopt waarop zij gezaagd zijn, en dan tot het besluit komen, dat deze stoomzagerij uitmuntend werk moet kunnen opleveren.

Het creosoteren en tegen bederf behoeden door andere middelen, van hout is iets van groot belang, waarom wij dan ook even stilstaan bij rasterwerk van gecreosoteerd hout van A. SNATERSE te Amsterdam, en de volgens Boucherie's methode geprepareerde en reeds gebruikte paal, daar tegen de kolom geplaatst, doch niet in den catalogus te vinden.

Hier vinden wij ook de looden buizen en lijsten, benevens de tinnen buizen van J. ANDRIESENS te Roermond, en ons omkeerende, zien wij verschillende monsters touw en een paar bliksemafleiders voor schepen, waarvan wij uwe aandacht verzoeken, voor de reep van B. A. FOKKER te Middelburg, die voor de helft want- en de andere helft kabelslag is.

Nog merken wij bij het verlaten dezer zaal op de vaatjes zonder banden, van SEIPGENS & HULSTER te Roermond, die een vreemd gezigt opleveren, doch waarvan wij voorhands het nut niet inzien.

In zaal 13 binnengetreden vinden wij niet veel verscheidenheid, en om hier iets bijzonders aan te toonen, zouden wij van de gestelde orde moeten afwijken en de voorwerpen wel aanraken, en zelfs zoodanig dat wij er eens in konden kijken. Wat toch is van een brandkast de waarde? de goede vulling en het slot. Welnu geen van beiden kan men zien. Voor kagchels, haarden, in een woord voor alle werktuigen dienende tot ontwikkeling van warmte, moet de rooster-opening in bepaalde verhouding staan tot de afvoer-opening der verbrandingsproducten, en moet de verbrandingsruimte geevenredigd wezen aan de brandstof, waarvoor zij gemaakt zijn, en dit is hier alles niet te zien, waarom wij dan eenvoudig doorgaan, en in de doorgang naar zaal 14 nog opmerken de biezen enveloppes van P. PIETERSE & CIE te Gouda, die voor de verzending van flesschen van veel nut zijn, en een veel betere verpakking opleveren dan hooi, stroo, zemelen, of doppen.

De zaal No. 14 die wij nu binnentreden kan niet roemen op sterke verlichting; evenwel zien wij daar in de vensterbank kunst-tournesol van C. & J. AVIS te Westzaan benevens de daarmede gekleurde kaasjes; verder de verschillende verpakking van boter, ter verzending naar Oost-Indie, in flesschen en op fust, van H. J. WIJSMAN Bz. te Amsterdam.

Ten slotte merken wij nog op het borstelwerk van GERR. JONKER te Amsterdam en de verschillende voorwerpen van gomelastiek van H. DE CLERCQ te Haarlem, waarna wij hoogst voldaan over onze wandeling door de Pandgang het tentoonstellingsgebouw verlaten, vermoeid van het zien van en het drentelen langs alle tentoongestelde voorwerpen.

Welnu, zijt gij voldaan over hetgeen wij gezien hebben? Zeker wel, want indien wij alles bij elkander vatten en ons de laatste tentoonstelling te Arnhem in het geheugen terug roepen, dan kunnen wij wel verzekeren, dat de Nederlandsche nijverheid in vele opzigten bepaaldelijk is vooruitgegaan. Zij is vooruitgegaan, ook, en zelfs niet het minst in die kwaliteiten die soms voor bijzaken worden gehouden, en die dan ook de deugdelijkheid van het product niet uitmaken, doch niettemin van hoog gewigt zijn te achten, nl. behagelijkheid, en vorm: ontegenzeggelijk was er bij vele producten kunstzin, schoonheids-gevoel op te merken, en wij wagen het te zeggen, in hooger

mate dan vroeger het geval was. Bij meubelen, gesneden houtwerk, enkele bronzen, gehouwen steen, sommige der verlak-werken, was bepaaldelijk vooruitgang in dezen zin op te merken, waarbij de invloed van vertrouwdheid met buitenlandsche producten was te erkennen. Kon het ook wel anders? De spoorwegen, de verlaging van invoerregten, het toenemend vertier, dat alles brengt personen en producten bij elkaar, en doet overal iets goeds erkennen dat door den oplettenden en waren industrieel gaandeweg wordt opgenomen en overgebracht. De gezegende invloed der verruimde concurrentie is onmiskenbaar op deze schoone tentoonstelling. Concurrentie, niet alleen der voortbrengers onderling, doch ook der consumenten. De verbruikers hebben in de laatste tien jaren meer gezien dan welligt in dertig jaren te voren. In Londen, Brussel, Parijs, ook in menigte plaatsen der schoone Duitse industrie, heeft de Nederlander thans producten leeren kennen, die voor vele zaken van dagelijksch gebruik, in schoonheid en lagen prijs, boven de onzen vooruit hebben. De consumateur is moeilijker geworden, hij denkt er tweemaal over, om iets voor f 60 hier te koopen, 't geen hij voor de moeite der bestelling binnen een paar dagen voor f 40 uit Brussel kan bekomen. Mogen onze fabrickanten dat wel in gedachte houden. Gaat de ijverige fabrickant of handelaar meermalen naar 't buitenland om er de eerste producten in zijn vak te leeren kennen, de verbruikers gaan er ook heen: elke zomer brengen de spoorwegen honderde en duizende Nederlanders binnen de grenzen terug, die, als zij oplettend zijn, niet alleen de schoone natuurfereelen, doch ook de vruchtbare industrie van het buitenland hebben leeren kennen. In één woord, de verbruiker apprecieert beter dan vroeger, en op den duur stelt de verbruiker de wet.

Ook om die reden hadden wij gaarne gewenscht, dat bij deze tentoonstelling als algemeene regel had mogen gelden, hetgeen slechts door zeer enkele exposanten gedaan werd, nl. dat bij elk voorwerp de prijs ware opgeven waarvoor het verkrijgbaar is. Prijs en kwaliteit zijn eigenlijk onafscheidelijk, of liever, de prijs is een der kwaliteiten die steeds mede moet in acht genomen worden. 't Geen goed kan zijn voor 60 cents, keur ik welligt af als het 80 cts. kost. Zelfs deugdelijkheid en duurzaamheid kunnen te duur geschat worden. Voorwerpen uit metaal vervaardigd kunnen haast zoo mooi zijn als werkelijk porcelein, maar als ik tien porceleinen kannen kan breken voor den prijs waarvoor ik één imitatie-porceleinen bekom, — (in den regel toch breekt men zoo heel veel kannen niet), dan moet toch de prijs hier beslissen. En wat zou een tentoonstelling nog meer nut hebben om den verbruiker voor te lichten, indien men voor de menigte voorwerpen van dagelijksch gebruik, een vergelijking kon maken, en tevens dadelijk de adressen zien, waar men ze het goedkoopst bekomt? En evenzoo voor die producteurs die goedkoop leveren, welk een schoone gelegenheid om dat bekend te maken en uitgebreide claudisie te bekomen! Welk een

aangenaam gevoel moet het zijn voor den fabrikant, indien hij de producten van zijn buurman tegen hooger prijs dan de zijnen vindt aangeboden? Zoo zoude elke nationale tentoonstelling een verruimde concurrentie daarstellen, en, ook door het aanlokken van nog meer exposanten, aan het publiek des te beter gelegenheid geven om de Nederlandsche industrie in al hare vertakkingen te beoordeelen.

Een andere opmerking die wij bij het bezoeken dezer tentoonstelling niet mogten weerhouden, was de wensch: „Och, had men een keur dezer producten, thans juist tien jaren geleden, te Londen mogen zien, in dat zeker hoekje van het kristallen paleis dat door zijn onoogelijkheid de aandacht trok, en waarop de Nederlandsche bezoeker niet zonder teleurstelling den naam van zijn land geplaatst vond! — Welnu, wat in 1851 daar verloren werd, kan in 1862 met glans herwonnen worden!

Doch, zegt men welligt, wat is nu uit een industrieel oogpunt wel het allermerkwaardigste voorwerp? — Dat is een moeilijke vraag. Ik kan er mij echter onmiddelijk met eere van afmaken, door te herinneren aan onze afspraak, dat ik mij met geene beoordeeling inliet. Dat laten wij aan de jury over. Niet alleen omdat die leden zelve menschen zijn van erkende ondervinding en verdienste, maar eene geheele jury ziet ook veel beter, elk in zijn vak, dan een enkel persoon. Ook dient men het eerst eens te zijn, in welken zin men de merkwaardigheid bedoelt. Merkwaardigst b. v. door de meeste nuttigheid, of fraaiheid, of moeilijkheid in bewerking, of vreemdheid, of goedkoopheid? Door elk dezer kwaliteiten kan een product afzonderlijk merkwaardig zijn, maar de bespreking daarvan zou zeer ver leiden. — Wilt gij echter genoeg nemen met eene welligt niet vermoedde aanwijzing van iets dat in elk geval *uiterst belangrijk* is, dan verwijzen wij u naar den catalogus N°. 1135, daar vindt gij een der meest belangwekkende zaken der geheele tentoonstelling, als product eener nieuwe tak van kunst-industrie, die hoogst moeilijk is in uitvoering

En hiermede nemen wij afscheid, in de hoop van elkander over vijf jaren bij dezelfde gelegenheid weder te ontmoeten, en weder te kunnen zeggen, dat de Nederlandsche nijverheid in vergelijk met de tentoonstelling van 1861, is vooruitgegaan.

's G.

F. N.